

**FINALNI IZVJEŠTAJ SA KONFERENCIJE:
“SUOČAVANJE S PROŠLOŠĆU / KREIRANJE BUDUĆNOSTI“**

Sarajevo, 30.09. - 01.10.2011.

UVOD

Konferencija „Suočavanje s prošlošću / Kreiranje budućnosti“ je održana u Sarajevu, 30.09. i 01.10.2011., u organizaciji Fonda otvoreno društvo Bosna i Hercegovina.

Konferencija predstavlja jedan od niza događaja kojim se tokom 2011. godine obilježava 20 godina rada Soros Fondacija u zemljama Zapadnog Balkana. Želja je bila naglasiti značaj koji kultura i umjetnost imaju u razvoju otvorenog, inkluzivnog i demokratskog društva u regionu.

Konferencija je okupila stotinjak učesnika. Plenarne sjednice o različitim aspektima uloge kulture i umjetnosti u reintegraciji Zapadnog Balkana i izazovima razvoja regionalne kulturne saradnje, uz raznolikost govornika uključenih u rad konferencije, stvorili su uslove za intenzivne diskusije i razmjene ideja. Učesnici su imali priliku prisustvovati na pet plenarnih sesija i uključiti se u rad četiri radionice.

Ovaj izvještaj predstavlja sažetak diskusija vođenih tokom plenarnih sesija i radionica. Prikupljena su glavna pitanja koja su pokrenuta za vrijeme prezentacija i diskusija koje su ih slijedile. Želimo naglasiti da ovaj izvještaj ima za cilj da pruži uvid u rad konferencije, te prenosi samo glavne zaključke. On ne uključuje sve detalje i nijanse diskusija. Izvještaj predstavlja pripremu za opširniju publikaciju koja je u planu. Sve priložene prezentacije mogu se vidjeti na web stranici [FOD BiH](#).

FOD BiH želi zahvaliti moderatorima i panelistima, učesnicima, kao i svima koji su na bilo koji način doprinijeli uspjehu konferencije.

1. UVODNA IZLAGANJA

U uvodnom dijelu konferencije Aleksandra Jovićević i Milica Tomić su postavile mnoga pitanja: kakav je odnos individualne i kolektivne odgovornosti i koje je mjesto i uloga individualnog umjetnika u tom odnosu učesnika i države, odnosno između individualne i kolektivne odgovornosti; kada je, zapravo, počeo rat na tlu Jugoslavije; kako se zove rat sa početka '90-ih i koja je njegova priroda; ko ima pravo na naraciju o nekom zločinu (država, međunarodni sudovi, žrtva, umjetnik). Pored toga, konstatovano je da rat još uvijek traje, da je nastavljen drugim sredstvima, a da je umjesto mira nastupilo pomirenje – ideologija koja prikrija rat i koja ga normalizuje.

Uvodna sesija nije pružila odgovore na postavljena pitanja. Naprotiv, postavljeno je i dodatno hipotetičko pitanje – nije li baš kultura jedno od sredstava kojim se rat nastavlja? Stoga je značajno da umjetnik progovara kritički i angažovano o pojavama iz sadašnjosti, ali i iz prošlosti.

U dijelu diskusije koja se odnosila na perspektive razvoja kulturne saradnje u regionu, ustanovljeno je da, i pored toga što su u posljednjih 20 godina društva imala različite puteve razvoja, postoje slični trendovi u svim zemljama bivše Jugoslavije, a to je ubrzani gubitak javne domene. Konstatovano je da je to tačka u kojoj se može postići konsenzus, te da zato predstavlja osnovu za zajedničko djelovanje.

2. PANELI

Panel 1: „Tragovi nestale zemlje u umjetnosti“

Moderator: Pavle Levi

Panelisti: Želimir Žilnik, Haris Pašović, Mrdan Bajić, Erzen Shkolli

Tragovi nestale zemlje su još uvijek duboko prisutni u umjetničkim djelima i aktivizmu. Komunikacija u regionu je intenzivna i postoji prirodno interesovanje za regionalnu kulturnu razmjenu i saradnju. Saradnja na ličnom nivou nikada nije ni prestajala, a kontakti se uspostavljaju prema interesima i uvjerenjima u umjetnosti. Tokom 20 godina postojale su i različite platforme koje su omogućavale uspostavljanje kontakata i razvoj zajedničkih inicijativa.

Nestala zemlja se doživljava na različite načine i taj osjećaj je donekle generacijski i geografski uslovljen. Mladi ljudi nemaju osjećaj nostalgije prema bivšoj zemlji i uspostavljaju kontakte neopterećeni prošlošću. Generacije koje su svoje formativne godine provele prije '90-ih moraju prihvatiti novonastalu situaciju i razvijati odnose na novim osnovama.

Tokom diskusije definisala su se dva stava kada je riječ o razumijevanju iskustva prošlosti i njegove relevantnosti danas. Sa jedne strane stav po kojem je nepotrebno analizirati iskustva socijalizma i iz toga izvlačiti odgovore na današnje probleme, već se treba okrenuti novim okvirima djelovanja i, sa druge strane, stav da pozitivno emancipatorsko nasljeđe prošlosti može biti od koristi.

Svi su se, međutim, složili da je potrebno izboriti se za javni prostor. Neophodna je politizacija javnog prostora jer je u suprotnom rezultat imobilna kulturna scena i, u konačnici, imobilno građanstvo.

Kao zaključak može poslužiti rečenica koju je izrekao Vladimir Milčin “Mi jesmo živeli u zajedničkoj zemlji, ali nismo živeli zajednicku prošlost... Niti nam je prošlost bila sasvim zajednička niti nam budućnost može biti sasvim zajednička. Ako odustanemo od te dve krajnosti biće nam lakše“.

Panel 2: Kultura sjećanja: zločini i simbolička memorija

Moderator: Lev Kreft

Uvod: Andrea Zlatar Violić

Panelisti: Borka Pavićević, Milica Tomić, Jasmina Husanović, Jeton Neziraj, Skelzen Maliqi, Katarina Pejović

Koji su procesi nastanka kolektivnog sjećanja? Koja je uloga pojedinca i individualne priče u tom procesu, a koja umjetnosti? Da li je moguće sjećanje ako ne postoji politički subjekt koji može da se sjeća? Ovo su bila pitanja koja je ova sesija postavila.

Andrea Zlatar Violić je uvodno izlaganje započela uvođenjem tri pojmovna para: individualno i kolektivno pamćenje; pamćenje i zaborav; amnestija i amnezija. Ratna trauma dovodi do toga da pojedinci gube svoju ličnu priču budući ona pripada kolektivnoj memoriji. Umjetnički projekti, sa druge strane, daju prostor javnosti za nešto što pripada ličnoj priči. Selekcija

prošlog, potiskivanje prošlog i na kraju stvaranje novih imaginarnih povijesti pojedinih nacija se uglavnom odnose na period od 1941., rezultirajući izostankom kritičke historiografije tokom cijelog 20. vijeka. Stoga se nameću dva zadatka - uspostavljanje kritičke historiografije i potpuna promjena edukativnog sistema.

U nastavku sesije je govoreno o različitim aspektima kulture sjećanja, uglavnom kroz prizmu projekata. Tako je Milica Tomić, govoreći o projektu „Četiri lica Omarske“, analizirala pitanje da li je moguće misliti memorijal iz pozicije onih čije je znanje i iskustvo isključeno i diskvalifikovano iz korpusa javnog sjećanja.

Jasmina Husanović je govorila o spletu između kulturne produkcije i emancipativne politike, posebno u kontekstu politike svjedočenja traume.

Jeton Neziraj, govoreći o radu na predstavi „Patriotic Hypermarket“ konstatuje da „kod nas se umjetnost bavi onim šta su drugi radili nama ali rijetko ima hrabrosti da se bavi onim što smo mi radili drugima.“ i da su „umjetnici koji su angažovani u regionalnoj saradnji vrlo često stigmatizirani jer oni diraju naše rane koje nas bole, a svjesni smo da se samo tako liječimo.“

Katarina Pejović je kroz prizmu više inicijativa govorila o ulozi umjetnosti kada je riječ o kulturi sjećanja, i posebno je naglasila da bavljenje prošlošću nužno mora biti pitanje metodologije i kontekstualizacije. Ukazala je na potrebu da se više radi sa mladima i istakla da bavljenje umjetnošću u ovom trenutku mora u sebi sadržavati i pedagošku komponentu.

Skelzen Maliqi je podsjetio da je kultura imala značajnu ulogu u pripremi rata, ali je i sama prva žrtvovana zarad viših nacionalnih interesa.

Borka Pavićević je ukazala na potrebu pronalaženja drugog jezika u kulturi i na dva momenta u kojima je došlo do promjene poimanja uloge umjetnosti i kulture u regionu.

Prvi moment je primjena koja se desila unutar EU. Naime, do prije nekoliko godina umjetnost i kultura nisu bili prisutni u zvaničnim dokumentima i projekti kulturne produkcije su se prepoznavali samo kao sredstvo razvoja civilnog društva i demokratije. Očito taj model nije djelovao i sada se u svim dokumentima kultura predstavlja kao sredstvo pomirenja.

Drugi značajni momenat je onaj kada su se umjetnici u regionu odrekli svoje uloge u političkom životu društva i samim tim reducirali javni prostor. Međutim, depolitizacija u kulturnom prostoru vodi depolitizaciji i pasivizaciji građana. Stoga je problem javnog prostora predmet svakodnevne borbe, jer se u javnom prostoru uspostavlja kontinuitet koji inspiriše građane na vlastiti integritet.

Panel 3: Teškoće u govori u čitanju “naših” jezika; budućnost kulturne saradnje

Moderator: Dejan Ilić

Panelisti: Varja Đukić, Bojan Munjin, Boris Bakal

Da li se (još uvijek) razumijemo? Koje je porijeklo naših nesporazuma? Knjiga, izdavaštvo, tržište – gdje smo? Ovo su pitanja kojih su se dotakli panelisti, ali i učesnici iz publike.

Svi govornici su se složili da se ljudi u regionu razumiju (iako govore bosanski, crnogorski, hrvatski i srpski), a da eventualna nerazumijevanja i nesporazumi izviru iz političkih i nacionalnih animoziteta i upotrebe jezika u političke svrhe. Naime, jezik ima dvije funkcije – uspostavljanje komunikacije i jačanje identiteta, a na ovim prostorima je ova potonja još uvijek daleko značajnija.

Još jednom je konstatovano da su kulturne veze između kulturnih centara novonastalih zemalja jake, ali i da se treba više raditi na protoku kulturnih sadržaja i poboljšanoj komunikaciji.

U tom kontekstu naglašena je važnost razumijevanja i prevođenja, i to prevođenja ne samo kao pitanje jezika nego i na svim drugim nivoima. Kada je pokrenuto pitanje kulturne saradnje, konstatovano je da je potrebno saradnju uspostavljati ne samo unutar kulturnog sektora, već se povezivati i sa drugim bliskim sektorima.

Istaknuto je da izdavači u regionu moraju raditi suizdavačke projekte. Tokom diskusije pokrenuto je i pitanje tržišta, i konstatovano je da se nezavisna kulturna scena u regionu uspješno nosila sa nacionalizmom iz '90-ih, ali da je upitno koliko je u stanju da se izbori sa neumoljivim tržištem u koje je sve više guraju. Međutim, tržište će postati nezaobilazno, sve je manje vjerovatnoće da će neko finansirati projekte nezavisne scene u potpunosti i imperativ je da se nezavisna kulturna scena pripremi za novonastalu situaciju.

Panel 4: Aktivizam i novi mediji

Moderator: Aldo Milohnić

Panelisti: Vuk Ćosić, Teodor Celakoski, Alban Muja

Bilo da se koriste kao novo tehnološko rješenje za lakšu komunikaciju ili čine okosnicu nekog aktivističkog projekta, novi mediji su postali nezaobilazno akciono sredstvo. Horizontalna komunikacija je karakteristika novih medija, a u prvi plan su izbili tokom posljednjih nekoliko mjeseci za vrijeme Arapskog proljeća.

U regionu se već sredinom '90-ih osnivaju nevladine organizacije kojima je cilj bio promoviranje medijske kulture i novih tehnologija (Ljudmila, Ljubljana; mama, Zagreb).

Panelisti su primjerima različitih projekata ili ličnih iskustava ilustrirali značaj novih medija i raznovrsnost njihove primjene u regionu.

Ključno pitanje kojem su se svi učesnici u diskusiji vraćali je pitanje javnog prostora i javnog dijaloga. Oni su prepoznati kao ključno polje aktivističkog djelovanja, a u tom procesu novi mediji imaju veliku ulogu u senzibilizaciji građanstva. Međutim, trenutno je u našim društvima, pod utjecajem neoliberalnih tendencija, u toku transformacija razumijevanja šta je to javni prostor. Naime, potrebno je odgovoriti na pritisak scene koja nameće da nešto što je hibridni javni prostor (pri tome se misli na objekte tipa trgovački centri) formulira kao novi tip javnog prostora. Stoga je neophodno ne dozvoliti tu transformaciju pojmovnog okvira, jer se u suprotnom gubi kontakt sa onim što je konstitutivno za javni prostor. Bitno je ustanoviti šta novi mediji mogu ponuditi u borbi za osnaživanje uopšte diskursa javnog domena.

Neophodno je, takođe, prevazići isključivo sektorsko povezivanje i tražiti partnerstva izvan sektora kulture.

Pored toga, imajući u vidu proces transformacije javne sfere kojem doprinosi razvoj novih medija i sve intenzivnije korištenje društvenih mreža, kao i potrebu za kvalitetnim javnim dijalogom, istaknuto je da su edukacija odnosno podizanje nivoa svijesti građana jedan od velikih zadataka koji u budućnosti čeka nevladin sektor, a sa ciljem humaniziranja socijalnog prostora.

Panel 5: Kako Europa vidi kulturnu saradnju u/sa Balkanom

Moderator: Gottfried Wagner

Panelisti: Pascal Brunet, Petra Bischof, Robert Palmer, Isabelle Schwarz, Sana Ouchtati

Cilj ovog panela je ustanoviti kakva je perspektiva kulturne saradnje regiona sa ostatkom Evrope u sljedećih pet godina – kakvi oblici bilateralne i multilateralne kulturne saradnje su

mogući i kakvi oblici saradnje i podrške su mogu očekivati od strane različitih agencija i fondacija.

Sana Ouchtati je svoje izlaganje fokusirala na instrumente EU podrške koji postoje i koji su nedovoljno iskorišteni. U njih spadaju različiti IPA fondovi.

Pascal Brunet je govorio o potrebi međunarodne kulturne kooperacije i o izazovima sa kojima se ona suočava u ovom trenutku.

Isabelle Schwarz je ukratko predstavila European Culture Foundation i naglasila da su programi za region koji postoje u okviru fondacije nastali nakon analize potreba regiona. Takođe je naglasila značaj međunarodne saradnje.

Petra Bischof je predstavila Švicarski kulturni program za Zapadni Balkan. Program je prisutan u regionu već 12 godina i evoluirao je od programa koji je podržavao razvoj kulture do programa koji podržava razvoj kroz kulturu. Pripremljena je izlazna strategija, budući se program zatvara 2012. godine. Izlazna strategija će iskoristiti dvanaestogodišnje iskustvo rada u regionu za dalji razvoj nezavisne kulturne scene.

Robert Palmer je imao inspirativno izlaganje u kome se dotakao više tema – kako neko ko dolazi izvana vidi ovaj region, podrška Vijeća Evrope razvoju ljudskih prava i demokratije u regionu, kulturna saradnja Balkana i Evrope, neophodnost kulturne i svake druge saradnje na Balkanu.

U nastavku diskusije iskristalisalo se nekoliko tačaka: način rada donatora se mijenja budući se njihov fokus premiješta sa kulture na neke druge sektore i/ili sa Balkana na neke druge regione; postoji potreba da donatori svoje programe u regionu osmišljavaju na osnovu stvarnih potreba; više puta je naglašena uloga kulture u razvoju civilnog društva.

“Saradnja” je bila ključna riječ ove sesije. Potreba za kulturnom saradnjom – regionalnom, evropskom, međunarodnom, ali i unutar zemlje i sa javnim institucijama – je naglašena u više navrata. Isto tako, potrebna je međusobna saradnja donatora prisutnih u regionu radi stvaranja novih finansijskih mehanizama.

3. IZVJEŠTAJI SA RADIONICA

Moderator: Vladimir Milčin

Četiri radionice su održane dan ranije. Na kraju konferencije su reporteri predstavili zaključke radnih grupa.

Radionica A: Dinamika civilnog društva i kulturnog aktivizma (Perspektive NVO-a)

Moderator: Emina Višnić

Uvod: Predrag Cvetičanin

Reporter: Oliver Musovik

U regionu već postoje tri velike nacionalne mreže (u Hrvatskoj, Sloveniji i Srbiji), a u BiH, Makedoniji i Kosovu postoje inicijative za osnivanje. Ove mreže mogu djelovati u pravcu međunarodne kulturne saradnje, ali i kao agenti unutar postojećih kulturnih sistema. Postoji jasna potreba za ustanovljavanjem okvira za zajedničko djelovanje, za uspostavljanje uticajne

regionalne kulturne platforme koja bi bila dugoročna, koja ne bi bila mreža svih mreža niti nova institucija već bi bila omogućavala peer-to-peer saradnju svih organizacija i grupa koji u njoj učestvuju, koja bi bila heterogena i inkluzivna, kojoj bi osnova bila programska razmjena i koja bi predstavljala mehanizam uticaja na nacionalne kulturne politike, kao i na EU programe usmjerene prema ovom regionu. Ova potreba je tim očiglednija imajući u vidu asimetriju razvoja kulturnih sistema u regionu.

Na radionici su predložene i tri paralelne aktivnosti:

- konstituisanje nacionalnih mreža tamo gdje ne postoje, uz pomoć postojećih mreža kroz transfer znanja i vještina, primjere dobre prakse i aktivnosti jačanja kapaciteta.
- osnivanje platforme za regionalnu saradnju. Cilj je stvaranje okvira za drugoročnu saradnju. Njena osnova bi bila programska razmjena. Pored toga, platformu bi činili razmjena znanja, vještina i iskustava, aktivnosti jačanja kapaciteta i zagovaračke aktivnosti na nacionalnim, regionalnom i EU nivou.
- dogovoreno je da postojeće nacionalne mreže i one u nastajanju pokrenu inicijative da se u partnerstvu sa individualnim donatorima i državama regiona formira regionalni fond - Fond Jugoistočne Evrope - iz čijih bi se sredstava finansirala regionalna kulturna saradnja. Konstatovano je da bi ustanovljenje regionalnog fonda za kulturu, čiji bi glavni donatori bili države iz regiona ali kome bi međunarodne donatorske organizacije dale početni impuls, bio primjer kvalitetne izlazne strategije koja bi omogućila daljni razvoj civilnog društva u Jugoistočnoj Evropi.

Radionica B: Zagovaranje u kulturi

Moderator: Branislav Dimitrijević

Uvod: Isabelle Schwarz

Reporter: Svetlana Racanović

Isabelle Schwarz je ponudila definiciju termina i dala neke primjere.

Zagovaranje u kulturi je skup tehnika, sredstava, strategija, metoda, znanja za pozicioniranje i repozicioniranje kulture i kulturnih aktivista u smislu pozitivne promjene i rada za javno dobro. Da bi zagovaranje u kulturi/za kulturu bilo uspješno potrebno je ne samo identifikovati probleme nego predložiti i konkretne mjere, odnosno biti konstruktivan. Da bi zagovaranje u kulturi bilo efektivno bitno je imati jasno definisan, razumljiv cilj djelovanja i biti vrlo precizan i realističan u adresiranju određenih tema ili problema. Treba dobro planirati u smislu međusobne koordinacije svih aktera uključenih u taj proces. Zagovaranje nije samo limitirano na sferu kulture, već se može aktivirati u polju građanskih prava, slobode izražavanja, itd.

Kada je u pitanju region, prakse zagovaranja ili pregovaračke politike su prepoznate kao zavisne od tačke koju su zemlje regiona dostigle u procesu pridruživanja EU. Kao prioritetne aktivnosti za zagovaranje prepoznati su izgradnja kapaciteta i umrežavanje (osobito sa evropskim platformama).

U kontekstu našeg regiona predloženo je da teme zagovaranja budu kulturna prava manjinskih ili nepriviligovanih društvenih grupa i veća podrška kolaborativnim prekograničnim projektima.

Radionica C: Izazovi međunarodne kulturne saradnje (potrebe i prepreke)

Moderator: Robert Alagjovzovski

Uvod: Nevenka Koprivšek

Reporter: Bojana Matić-Ostojić

Grupa se fokusirala na aktuelne pitanja i poteškoće kada je riječ o međunarodnoj kulturnoj saradnji u regionu. Potrebno je naglasiti da je u grupi pojam regiona bio proširen Rumunijom, Bugarskom i Albanijom. Pored toga, spomenut je jedan važan aspekt saradnje koji se ne spominje često, a to je saradnja sa mediteranskim zemljama.

Poslije diskusije, grupa je dala više preporuka:

- potrebno je ojačati svijest o važnosti i korisnosti međunarodne kulturne saradnje. Pri tome se misli i na saradnju unutar zemalja, a posebno izvan velikih kulturnih centara.
- potrebno je ponovo predstaviti region koji ima veliki potencijal, ali u Evropi još uvijek postoji stanovita negativna predodžba o njemu. Interkulturalna saradnja je način da se to uradi. Postoji više tipova saradnje koji bi bili pogodni: studijski boravci umjetnika i menadžera, zajedničke produkcije, kreiranje zajedničkih programa, itd.
- dosta se preporuka odnosi na (ne)postojeće finansiranje: pronaći sinergijsko djelovanje između različitih agencija i fondacija koje podržavaju kulturu kako bi mogle izgraditi koherentni pristup; potrebna je veća koordinacija između donatora; potrebno je diverzificirati mehanizme finansiranja kulture; potrebno je pronaći izvore finansiranja za interkulturalnu saradnju.

I za kraj, poruka fondacijama – posao nije završen, potrebna nam je vaša podrška za razvoj međunarodne i evropske kulturne saradnje.

Radionica D: Inovacije u kulturnim politikama

Moderator: Florent Mehmeti

Uvod: Vesna Čopič

Reporter: Sanjin Dragojević

Poznato je koliko su integracijski procesi spori. Jedan o primarnih uslova za omogućavanje tranzicijskih procesa u regiji je da postoji snažna i jaka, pravedna i odgovorna država, ona koja će omogućiti da se u regiji stvori odnos povjerenja i da kulturna politika ponovo zauzme svoje bitno prioritarno mjesto.

Kad se radi o tome kako osigurati novi oblik dogovaranja, odnosno pregovaranja u kulturi, treba izbjegavati rigidne podjele među sektorima unutar kulture, potrebno je ostvariti iskreno i otvoreno partnerstvo.

Kada se govori u području kulturnih politika, vrlo važan element je prenos znanja. Naime, tranzicija u kulturi ni izdaleka nije završena. Situacija u regiji je izuzetno raznolika. S jedne strane, to čini saradnju kompleksnijom, ali sa druge strane omogućava razvoj različitih znanja. Jedan od osnovnih zaključaka je da svakako treba omogućiti prenos znanja, kako unutar regiona, tako i u zemljama Mediterana i Istočne Evrope. Element kapacitiranja i prenosa znanja je vrlo važan i on će biti veliko iskustvo za evropske odnose u cjelini.

Kada je riječ o mehanizmima funkcioniranja kulturne politike, potrebno je reći da je dobar dio kulturnih politika zapravo petrificiran i da, sa jedne strane, postoji zakonodavna hipernormiranost, a sa druge strane rijetko ko se ponaša po zakonima.

Unutar kulturne saradnje su uočljivi neki trendovi. Kulturna saradnja se odvija uglavnom među nekim gradovima, naročito glavnim gradovima. Nijedna od zemalja iz regije nema kao svoj prioritet regionalnu kulturnu saradnju. Međutim, logično je da se ubrzavaju integracijski procesi i da regionalna kulturna saradnja postane primarni politički interes, da se oslobodi konstruktivna energija i da se ponovno oformi ono što je zadano ovom prostoru, a to su komunikacija i zajednički komunikacijski prostor.

4. ZAKLJUČCI KONFERENCIJE¹

Milena Dragičević-Šešić je sumirala zaključke Konferencije.

Cilj skupa je bio višestruk – izvući u prvi plan rezultate dvadesetogodišnjeg rada nezavisne aktivističke scene i pokušati ih evaluirati; stvoriti uslove za suočavanje sa prošlošću; dati podsticaj za prepoznavanje i podršku novoj energiji u kulturnoj dinamici regiona kada je u pitanju umjetničko stvaralaštvo, kolaborativno umjetničko stvaralaštvo, umjetnička produkcija i prakse.

Zaključak konferencije bi mogao biti ono što je Vladimir Milčin iskazao u toku diskusije „Mi nismo živeli istu prošlost, a u skladu s tim niti nam je prošlost bila sasvom zajednička niti će nam budućnost biti sasvim zajednička.“

Tokom konferencije pokrenuta su važna pitanja - ko su akteri politike sjećanja i ko u ovom društvu ima pravo na naraciju. Pravo na naraciju potvrđuje moć. Ova konferencija je pokazala da umjesto establishmenta – naučnog, političkog, medijskog, kulturnog – umjetnik preuzima pravo na javno oglašavanje zločina. Umjetnici uzimaju sebi za pravo da stvore javni prostor. Šta mi suprotstavljamo ideologiji pomirenja, toj ideologiji koja prikriva zločine, insistira na etničkoj podjeli i ravnoteži čineći od svih nas žrtve, stvara atmosferu za opštu neodgovornost i ravnodušnost? Tu je istaknuta riječ odgovornost i konstatovano je da je uloga nezavisnog sektora da stvori uslove za prihvatanje odgovornosti.

Identifikovane su brojne potrebe: kritička historiografija, nova kontekstualizacija, promjena edukativnog sistema, potreban je potpuno novi jezik kojim ćemo imenovati stvari, drugi spomenici i drugi heroji su potrebni, politički subjekt koji može da se sjeća, kultura otpora, nepristajanje na kompromise sa matricama etnokapitala i etnopolitike, trans-sektorsko i trans-disciplinarno kontekstualno djelovanje.

Zanemarene teme koje treba da dobiju odgovor na nekoj sljedećoj konferenciji su - - odnos kultura-umjetnost-mediji, politike isključivanja, jezik, politika prevođenja, kultura i obrazovanje, trans-sektorske platforme.

Ima mnogo toga što treba da se uradi, predstoji puno rada, aktivizam, povezivanje, zastupanje i zagovaranje svega onoga što je za vrijeme ove konferencije prepoznato kao ključne teme, uzajamno jačanje kapaciteta kroz uzajamni transfer znanja i, naravno, akcija.

¹ U ovom Izvještaju su navedeni samo najvažniji dijelovi iz prezentacije. Integralni tekst, kome je prezentacija tek dio, može se naći na www.soros.org.ba